

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين و صلي الله علي سيدنا محمد و آله الطاهرين

ادامه بررسی اقوال، پیرامون کیفیت جمع بین تعابیر وارده در حد مسافت شرعی؛

بحث در این است که جمع بین این روایاتی که دلالت بر ثمانیه فراسخ دارد و مقدار مسافت را هشت فرسخ عنوان کرده و روایاتی که ملاک را مسیره یوم قرار داده، مقدار سیری که در یک روز انسان انجام می‌دهد، جمع بین اینها به چه نحوی است؟ ملاحظه فرمودید در برخی از روایات فقط ثمانیه فراسخ داریم، در بعضی از روایات مسیره یوم داریم و در بعضی از روایات هر دو بدون حرف «أو» داریم و با «واو» آمده و در برخی از روایات با حرف «أو» آمده که اینها بعداً در جمع‌بندی بحث و نتیجه‌گیری دخالت دارد.

الف. بررسی تفصیلی نظریه محقق بروجردی(ره) در البدر الزاهر:

بحث رسید به فرمایش مرحوم محقق بروجردی(ره) و نظریه‌ی کسانی که قائل‌اند به اینکه مسیره یوم خودش شرطیت ندارد و این ملاک نیست. آنچه که عنوان ملاک را دارد ثمانیه فراسخ است و مسیره یوم عنوان اماره‌ی شرعیه است برای ثمانیه فراسخ. گفتیم غیر از مرحوم آقای بروجردی(ره) برخی دیگر از فقها هم همین نظر را دارند که ما بگوئیم ضابطه یعنی شرط، یعنی ملاک برای قصر نماز همان ثمانیه فراسخ است لکن مسیره یوم اماره‌ی شرعیه است یعنی اگر کسی مسیر یک روز معینی را سیر در یک روز معین انجام داد و نمی‌داند که آیا ثمانیه فراسخ هست یا نیست، شارع همین مسیره یوم را برای او اماره قرار داده.

مناقشه بر احتمال سوم محقق بروجردی(ره) در معنای «أو»، از منظر مختار؛

کلام مرحوم آقای بروجردی(ره) را ملاحظه فرمودید فقط یک نکته‌ی دیگری را به عنوان تعلیق بر فرمایش ایشان بگوئیم و آن این است که می‌فرماید این روایاتی که کلمه‌ی «أو» دارد احتمال دارد که این اشتباه از راوی باشد، «مسیره یوم أو بریدان»، یعنی احتمال که این «واو» بوده و راوی اشتباه کرده. این فرمایش ایشان اگر در یک روایت بود ما احتمالش را بعید نمی‌دانستیم اما مجموعاً این تردید از سه تا روایت استفاده می‌شود، صحیحی ابی ایوب، صحیحی یا خبر ابی بصیر و آن حسنه‌ی فضل بن شاذان. اگر در سه جا مسئله‌ی تردید مطرح شده باشد اینجا دیگر احتمال اینکه بگوئیم راوی این اشتباه را کرده یک احتمال قابل قبولی نیست. اگر یک روایت بود این احتمال بعید نیست ولی چند تا روایت ما داریم.

بعد از فرمایش آقای بروجردی کلام مرحوم آقا سید ابوالحسن اصفهانی(ره) صاحب کتاب «وسیلة النجاة» را نقل کنیم؛ ایشان در اینجا یک مقداری مسئله را دقیقتر مطرح فرمودند که ظاهر بعضی از روایات این است که مسیره یوم خودش ملاک برای تقصیر است، خودش موجب تقصیر است، چه ثمانیه فراسخ باشد و چه نباشد. اما وقتی ما مجموع روایات را در نظر بگیریم قطع به این پیدا می‌کنیم که مسیره یوم اماره است و تحدید. حدّ برای ثمانیه فراسخ است نه اینکه خودش یک سبب مستقلاً در عرض ثمانیه فراسخ باشد.

مرحوم اصفهانی(ره) یک کتابی دارد در صلاة مسافر و آنجا این مسئله را مطرح کردند و می‌فرمایند چطور در باب رضاع می‌گوئید اگر به بچه 15 مرتبه شیر داده شود یا یک شبانه‌روز مستمراً به او شیر داده شود کفایت می‌کند، در آنجا می‌گوئید این 15 بار یا یوم و لیلة هر دو اماره‌اند برای انبات لحم، یعنی آنچه که سبب می‌شود محرمیت در اثر شیر دادن به وجود بیاید انبات لحم و اشتداد عظم است، بچه اگر شیر بخورد به حدّی که گوشت و استخوان این بچه از این مادر و مرضعه باشد ملاک انبات لحم و اشتداد عظم است منتها می‌گویید 15 بار یا یوم و لیلة اماره‌ی برای او است. مرحوم سید ابوالحسن اصفهانی(ره) می‌فرماید اینجا هم همینطور است، ملاک هشت فرسخ است اما شارع آمده این سیر در یک روز کامل را، حد و اماره‌ی برای ثمانیه فراسخ قرار داده، لذا می‌فرماید ما قبول داریم بعضی از روایات ظهور در این دارد که خود مسیره یوم ملاک است، خواه هشت فرسخ باشد یا نباشد! اما مجموع روایات را که ما کنار هم قرار بدهیم استفاده می‌کنیم که این مسیره یوم در طول ثمانیه فراسخ است، می‌فرماید «و بالجمله و إن كان ظاهر بعضها أن نفس سیر الیوم موجبٌ للقصر بلغ ما بلغ»، بعضی از روایات ظهور در این دارد که سیر در یک روز هر چه می‌خواهد باشد، پنج فرسخ یا ده فرسخ، «ظاهر بعضها أن نفس سیر الیوم موجب للقصر بلغ ما بلغ فهو فی عرضها» یعنی ظاهر بعضی از روایات این است که یا ثمانیه فراسخ یا سیر در یک روز به نحو کامل. «الا إن الظاهر من المجموع أنه فی طول الثمانیة»، ظاهر از مجموع روایات این است که این در طول ثمانیه است یعنی ثمانیه ملاک است و این معرّف برای اوست، این محدّد اوست یا اماره‌ی برای او است.

برای مدعایشان اینطور بیان می‌کنند و می‌فرمایند وقتی ما روایت فضل بن شاذان را بررسی می‌کنیم آنجا داشت «لأنّ ثمانیة فراسخ مسیره یوم»، اینجا مسیره یوم را حکمت برای تشریع ثمانیه فراسخ قرار داد. «حکمةً للجعل لا أن الیوم هو الموضوع» و مؤیدش می‌فرماید آن روایتی که داشت «و قد یختلف المسیر فسیر البقر» با سیر فرس فرق دارد! و نتیجه‌ای که ایشان می‌گیرد این است: چون این نکات اجتهادی را ما باید در کلمات فقها خوب دریاوریم؛

اگر کسی از مرحوم اصفهانی(ره) صاحب کتاب «وسیلة النجاة»، سؤال کند بالأخره شما با روایاتی که «أو» دارد چه کار می‌کنید؟ یک روایاتی دارد مسیره یوم، یک روایاتی دارد ثمانیه فراسخ، یک روایاتی هم با حرف واو آورده فرموده مسیره یوم هی بریدان و هما ثمانیه فراسخ، اما یک روایاتی هم داریم که با أو آمده، مثل صحیحهای ابی ایوب، مثل روایت ابی بصیر اینها داشت مسیره یوم أو بریدان. شما با این کلمه‌ی «أو» چکار می‌کنید؟

پاسخ و فرمایش ایشان این است که ما با سایر روایات در این روایاتی که کلمه‌ی «أو» دارد تصرّف می‌کنیم. کلمه‌ی «أو» را به قرینه‌ی روایات دیگر در آن تصرف می‌کنیم؛ به این بیان که بگوئیم این برای جایی است که هشت فرسخ مجهول است، اگر مجهول است مسیره یوم علامت برای او هست، اماره‌ی شرعی‌ی برای او قرار داده شده. می‌فرمایند تصرّف می‌کنیم و بعد تصرف را هم اینطوری ذکر می‌کنند، «بأن المراد أنه إذا كان المقدار معلوماً فهو»، اگر هشت فرسخ برای شما معلوم است که ملاک همین است، و الا اگر راه آمدید نمی‌دانید هشت فرسخ شده یا نه؟ «یجعل السیر فی بیاض یوم کاشفاً عن هذا المقدار»، سیر در بیاض یوم را ما کاشف از این مقدار قرار می‌دهیم.

پس خلاصه‌ی فرمایش مرحوم صاحب وسیله (ره) این شد که:
اولاً: ما دو ضابطه نداریم، بلکه ضابطه همان ثمانیه فراسخ است و مسیره یوم به عنوان اماره است.
ثانیاً: این مطلب را ما از مجموع روایات به دست می‌آوریم؛
ثالثاً: در روایاتی که کلمه‌ی «أو» دارد به قرینه‌ی بقیه‌ی روایات در آن تصرف می‌کنیم.

ج. بررسی تفصیلی نظریه محقق حائری (ره) مؤسس حوزه ضمن دو ادعا؛

مرحوم محقق حائری (ره) مؤسس حوزه علمیه قم در «کتاب الصلاة» دو ادعا دارند؛ که عبارتند از:

ادعای اول:

روایات واجد کلمه «أو» ظهور در استقلال ندارند؛
می‌فرمایند این روایاتی که «أو» دارد را اصلاً قبول نداریم که ظهور در استقلال داشته باشد. کتاب الصلاة صفحه 589. تعبیر ایشان این است: «و الانصاف عدم ظهور الأدلة فی استقلال کل منهما» ادله ظهور در استقلال هر دو که بگوئیم یا ثمانیه فراسخ یا مسیره یوم، می‌فرمایند چنین ظهوری ندارد. «و ظاهر المروى عن علل الفضل عن الرضا أن المدار على ثمانیه فراسخ و أن كونه مسیره یوم للعامة و القوافل إنما يكون علّة لتشريع ذلك»، ایشان مثل مرحوم سید ابوالحسن اصفهانی (ره) و مثل مرحوم بروجردی (ره) می‌گویند آن روایت اول را که خواندیم «إنما وجب التقصیر فی مسیره یوم» بعد در ادامه داشت «أنها مسیره للعامة و القوافل» این حکمت برای این ضابطه است، ضابطه ثمانیه فراسخ است و حکمتش هم این است نه اینکه این خودش یک ضابطه‌ی مستقل باشد. پس محقق حائری (ره) می‌فرماید از روایات نمی‌توانیم دو ضابطه استفاده کنیم و این روایت فضل بن شاذان هم می‌گوید ضابطه ثمانیه فراسخ است

بیان نظر مختار پیرامون ادعای اول؛

ما این نکته را قبلاً عرض کردیم، اصلاً این سؤال را شما از خودتان داشته باشید که آیا می‌شود بگوئیم شارع در قصر نماز دو تا ضابطه ذکر کرده، این خودش فی نفسه بعید است. شارع می‌خواهد نماز قصر شود یک ضابطه ذکر می‌کند بعد امور دیگر به عنوان معرف، غلبه، یا هر عنوانی که بعداً نتیجه‌گیری کنیم. در مسئله‌ی رضاع ضابطه یکی است ولو در کتب فقهی که شما از شرح لمعه خواندید می‌گویند به یکی از امور ثلاثه، ولی واقعش این است که ضابطه همان انبات لحم و اشتداد عظم است منتها اینها اماره‌ای برای او هستند، اگر 15 بار یا یوم و لیلۀ کاملاً از این زن فقط شیر خورده باشد این اماره است اما ضابطه یکی است. البته نمی‌خواهم بگویم امکان ندارد شارع دو ضابطه داشته باشد، ولی خود این در قانونگذاری یک امر بعیدی است. بلکه ضابطه یکی است از این رو، این سه بزرگوار می‌گویند ضابطه ثمانیه فراسخ است اما این مسیره یوم تامة به عنوان حکمت برای تشریع است.

ادعای دوم:

بر خلاف مسیره یوم، ثمانیه فراسخ اضبط است؛
و نکته‌ی دیگری که دارند که در کلمات شیخ انصاری (ره) هم هست و در کلمات برخی دیگر هم هست و آن اینکه ثمانیه فراسخ اضبط است، یعنی مشخص است هشت فرسخ اما مسیره یوم اضبط نیست. در آخر می‌فرمایند ما لا اقل فقط همین مقدار را

می‌توانیم قبول کنیم که مسیره یوم اماره‌ی شرعیه است. اماره‌ی شرعیه عند الشک است یعنی شما وقتی شک دارید هشت فرسخ آمدید یا نه؟ اگر مسیره یوم تام آمدید شارع می‌فرماید همین را اماره قرار بده برای ثمانیه فراسخ.

اینکه این نکته را عرض کردم برای اینکه ذهن شریفان را ببرید روی اینکه باید یک ضابطه باشد، حالا یک کسی ممکن است بگوید آن یک ضابطه ثمانیه فراسخ نیست بلکه مسیره یوم است، کما اینکه بعضی گفتند. پس تا این جا کلام مرحوم حائری(ره) بود.

د. بررسی نظریه شیخ الشریعة اصفهانی(ره) در مقام؛

کلام دیگر مال مرحوم شیخ الشریعه(ره) است که در کتاب «احکام الصلاة» صفحه 226 می‌فرماید: «ثم إن المسافة الشرعية في الأخبار محدودةٌ بحدّين»، مسافت شرعیه دو تا حد دارد «و مقدرةٌ بتقديرين الاول اعتبارها بمقدار ثمانية فراسخ و بریدین و اربعة و عشرين ميلا، الثاني اعتبارها بمقدار مسيرة يوم أو بياض يوم». بعد می‌فرماید: «والظاهر أن الحدّ الثاني طريقٌ و أمارَةٌ للحدّ الاول»، یعنی در آخر دوباره برمی‌گردد که ما دو تا حد نداریم، دو تا ضابطه نداریم، این طریق دوم اماره است، بگوئیم شارع عند الشک این را قرار داده.

بررسی دو اشکال بر اقوال از منظر مختار؛

پس کلام این چهار بزرگوار را ملاحظه کردید چند اشکال وجود دارد که عبارتند از:

اشکال اول

ضمن دو قسمت؛

سؤالی که داریم این است که کجای این روایات قرینه است بر اینکه مسیر یوم اماره است برای ثمانیه فراسخ؟ در این روایات بعضی‌هایش فقط ثمانیه فراسخ است، بعضی‌هایش هر دو را با «واو» آورده و برخی هم با «أو» آورده، سؤال ما این است که از کجای این روایت چنین چیزی را شما بیرون آوردید که شارع این را اماره‌ی شرعیه برای ثمانیه فراسخ قرار داده؟ اگر احتمال دیگری در مقام نباشد و راه فقط منحصر به همین باشد ما حرفی نداریم برای جمع بین روایات، اما اگر کسی بیاید بگوید، کما اینکه مشهور هم این را می‌گویند، خود مشهور همه‌شان تصریح نکردند بلکه می‌گویند شارع ثمانیه فراسخ را ملاک قرار داده اما ملاحظه کرده اگر کسی یک روز صبح تا غروب بخواند راه برود چقدر است ثمانیه فراسخ، این زمینه برای جعل است نه اینکه این خودش اماره باشد که عند الشک ما به این رجوع کنیم، این زمینه شده مثل اینکه در آیات شریفه‌ی قرآن ما می‌گوئیم شأن نزول بهانه‌ی برای این آیه بوده اما آیه ممکن است یک مطالب خیلی گسترده‌تری بگوید که ربطی به شأن نزول هم نداشته باشد اما شأن نزول را هم شامل می‌شود، در اینجا شارع ملاحظه کرده یک یوم تام را، اگر با سیر عادی متعارف بخواهند بروند هشت فرسخ می‌شود، بعد آمده هشت فرسخ را ملاک قرار داده بعد که هشت فرسخ را ملاک قرار داده نباید بگوئیم یک کاری بشود ...

قسمت دوم:

مسیره یوم ظهور در عرض ثمانیه فراسخ دارد نه ظهور در طول آن؛
نه تنها ما در روایات قرینه‌ای بر این معنا نداریم بلکه مسیره یوم ظهورش این است که در عرض ثمانیه فراسخ است، چه فرقی است بین این دو تا.

نظریه اماریت شرعی تعبیر مسیره یوم، مستلزم لغویت ضابطه ثمانیه فراسخ است! اما اشکال دوم این است که ببینید شارع یک کاری کند که حتی در بعضی از موارد، لغویت لازم بیاید، یک کسی صبح حرکت کرده شب رسیده به یک جایی، شک دارد این هشت فرسخ هست یا نه؟ اگر بگوئیم این را شارع اماره قرار داده برای هشت فرسخ، اگر به حسب واقع هشت فرسخ نباشد به این معناست که این ضابطه از ضابطه بودن خارج می‌شود. شارع بگوید من هشت فرسخ را قرار دادم اما حالا اگر یک جایی شک کردید هشت فرسخ هست یا نیست؟ اینجا اگر هم نبود مانعی ندارد، این لازمه‌ی قول این بزرگان است، کسانی که می‌گویند مسیره یوم اماره‌ی شرعیه است به این معناست که اگر در یک جا کسی شک کرد هشت فرسخ آمده یا نه؟ همین که مسیره یوم آمده این اماره است ولو به حسب واقع هشت فرسخ هم نیامده باشد، به این معناست که شارع در بعضی از موارد می‌گوید من هشت فرسخ را ضابطه قرار ندادم، اصلاً یک چنین تالی‌فاسدی دارد، قول به اینکه بگوئیم مسیره یوم اماره است برای ثمانیه فراسخ.

پس ما دو اشکال مهم داریم بر این چهار بزرگوار. که عبارتند از:

اینکه قرینه‌ای بر این مدعا نداریم بلکه روایات ظهور در خلاف این مدعا دارد.

اینکه یلزم که در بعضی از موارد، ثمانیه فراسخ از ضابطه بودن خارج شود، به این معنا که بگوئیم شارع هشت فرسخ را همیشه ملاک قرار نداده. باز به عبارت دیگر به اینکه شما می‌گوئید مسیره یوم اماره است عند الشک یعنی عند الشک این می‌شود ضابطه ولو عند الشک. چون یک وقتی هست که مثل صاحب مدارک(ره)...، صاحب مدارک(ره) گفت احدهما، یعنی اگر شما هشت فرسخ آمدید ولو در یک ساعت نمازتان قصر است، اگر مسیره یوم آمدی آهسته آهسته ذکر گفتید و قرآن خواندید و آمدید تا شب شد، یقین هم دارید که سه فرسخ راه آمدید، صاحب مدارک(ره) می‌گوید باز هم اینجا نماز قصر می‌شود، ولی این چهار بزرگوار می‌گویند اماره‌ی شرعیه است می‌گویند عند الشک. ما می‌گوئیم پس شما این مسیره یوم را عند الشک ضابطه قرار دادید یعنی خودتان با این کلامتان آنچه که از آن فرار کردید باز در آن قرار گرفتید، «کرُّ علی ما فر» شد این، شما دنبال این هستید که این را از ضابطه بودن خارج کنید می‌گوئیم چه می‌کنید می‌گوئید عند الشک مسیره یوم، پس عند الشک ضابطه شد، دو تا ضابطه شد. و این قابل قبول نیست با مقصود خودتان هم سازگاری ندارد.

و صلی الله علی محمد و آله الطاهرين